

DEMOKRŠĆANSTVO: IZVORI, POSTIGNUĆA I PERSPEKTIVE

Jerko Valković i Jakov Žižić (ur.),

Glas Koncila i Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, 2022., 239 str.

Damjan Stanić <https://orcid.org/0000-0002-2017-0707>

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

E-mail: damjan.stanic@studenti.fpzg.hr

Recenzija knjige
Zaprimljeno: 19. 1. 2023.
Prihvaćeno: 7. 2. 2023.

Povodom stotridesete obljetnice objavljivanja enciklike *Rerum novarum*, na Hrvatskom katoličkom sveučilištu je u listopadu 2021. godine organiziran skup *Demokršćanstvo: izvori, postignuća i perspektive*. Na tom je simpoziju izloženo četrnaest radova koje povezuje demokršćanstvo kao zajednički nazivnik. Kako bi se šira javnost imala prilike upoznati sa sadržajem izrečenoga na skupu, Jerko Valković, profesor na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu, i Jakov Žižić, poslijedoktorand na istoj instituciji, odlučili su urediti zbornik radova u kojem zainteresirana javnost ima priliku pročitati jedanaest od četrnaest znanstvenih i stručnih radova sa simpozija, uz dva dodatna rada neizložena na skupu, ali relevantna za tematiku zbornika (str. 7).

Što bi uopće bilo demokršćanstvo? Najjednostavnije rečeno, demokršćanstvo je jedna od središnjih političkih ideologija 20. i 21. stoljeća. Političke ideologije su, kako u uvodnom poglavlju *Demokršćanstvo: središnji politički koncepti* ističe Jakov Žižić, referirajući se na poznatu Freedenovu definiciju, sustavi "političke misli kojim pojedinci i skupine oblikuju razumijevanje svijeta politike" (str. 12), a demokršćanstvo, kao jednu od ključnih političkih ideologija današnjice, karakterizira, barem prema teoriji Carla Invernizzija Accettija, profesora političke znanosti na City College of New York (CUNY), šest temeljnih koncepata: 1. antimaterijalistička filozofija povijesti; 2. personalizam; 3. popularizam;¹ 4. supsidijarnost; 5. socijalni kapitalizam; 6. kršćansko nadahnuće (str. 12).

Demokršćanstvo je zasnovano na socijalnom nauku Crkve proizašlom iz enciklike *Rerum novarum* pape Lava XIII., napisane sada već davne 1891. godine u kojoj se papa po prvi puta sustavno pozabavio tzv. radničkim pitanjem (str. 23). Ipak, pogrešno bi bilo demokršćanstvo svoditi isključivo na socijalni nauk Crkve koji, uz *Rerum novarum*, među ostalim sačinjavaju i enciklike *Quadragesimo anno* Pija XI. i *Centesimus annus* Ivana Pavla II. Riječ je o dvama fenomenima koji međusobno koegzistiraju i koji se, nerijetko, potpuno podudaraju, ali koji simboliziraju dvije odvojene grane društveno-političke zbilje. Demokršćanstvo se kao politička ideologija manifestira u političkoj borbi za vlast. Njezini su glavni protagonisti po-

¹ Popularizam (tal. *popolarismo*) je koncept koji demokršćani s pozitivnim konotacijama suprotstavljaju populizmu, a označava demokršćansko razumijevanje naroda kao kolektiviteta usmjerenog prema kršćanskom općem dobru, tj. prema unaprjeđenju položaja najugroženijih u društvu, uz uvažavanje građanskih i političkih sloboda, ali i inzistiranje na socijalnoj funkciji privatnog vlasništva.

litičke stranke koje participiraju u izbornom procesu. Socijalni nauk Crkve je, pak, vezan uz učenja Crkve o pitanjima politike i ekonomije, no njegov je doseg daleko obuhvatniji od političke borbe za vlast jer je usmjeren na svakog katolika na kugli zemaljskoj neovisno o njegovoj nacionalnosti, dobi, spolu ili političkim afinitetima, odnosno na njegov socijalni i politički angažman u širem smislu te riječi. S druge strane, njegove su mogućnosti skromnije od onih demokršćanstva koje zastupaju demokršćanski politički akteri jer Crkva, barem nominalno, nije aktivni sudionik političkih procesa te joj je onemogućeno izravno kreiranje javnih politika. Kako bi njezin socijalni nauk bio sankcioniran u vidu konkretnih propisa i javnih politika koje donosi vlast pojedine države, Crkvi je stoga potrebna "pomoć" demokršćanskih političkih aktera, prešutno autoriziranih da nose njezin stijeg u procesu političkog odlučivanja i kreiranja politika. Demokršćanski je, pak, političkim snagama ključan socijalni nauk Crkve kao čudoredna i političko-ekonomska baza njihove demokršćanske političke ideologije i podloga za njihove programske osnove (str. 54-56).

Upravo su osnove socijalnog nauka Crkve ključne kako bi se razumjelo demokršćanstvo i političke i ekonomske pozicije iz kojih ono polazi. Uvod enciklike *Rerum novarum* na momente odaje dojam marksističkog pamfleta ili, u najmanju ruku, teksta inspiriranog Rousseauovom *Raspravom o podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima*. Ipak, potpuno bi pogrešno bilo socijalni nauk Crkve poistovjećivati sa socijalističkim nazorom o svijetu politike i ekonomije. Dapače, Lav XIII. je u svojoj enciklici najoštrij upravo prema socijalistima, za koje smatra da nude krivi lijek za ozbiljan problem (Lav XIII., 1899: 2-7). (Re)interpretirajući teorije Tome Akvinskog i Samuela von Pufendorfa kojega izrijekom ne spominje, Lav XIII. u duhu, odnosno razumu, pronalazi ishodište privatnog vlasništva. On tezu da je "Bog cijelom ljudskom rodu dao zemlju da je uživa i koristi" (Lav XIII., 1899: 4) ne doživljava kao prepreku uspostavi privatnog vlasništva, već kao preduvjet raspodjele zemlje među pojedincima (Lav XIII., 1899: 3-4).

Crkveni je nauk Lava XIII. socijalno osviješten, ali ne i radikalan. Dapače, riječ je o nastojanju pronalaska srednjeg puta između galopirajućeg kapitalizma i osnaženog i borbenog socijalizma. Balansiranje između dvaju polova, istovremeno snažno podupiranje privatnog vlasništva i zalaganje za distributivnu pravednost, teška je zadaća (str. 84-85). Lavova je enciklika, stoga, u dijelu kršćanske javnosti doživljena kao nedovoljno kritički usmjerena prema klasi bogatih, usprkos velikom dijelu snažnih protubogataških poruka. Povodom četrdesete obljetnice objavljivanja *Rerum novarum*, papa Pio XI. objavio je encikliku *Quadragesimo anno* u kojoj se referirao na napisano u enciklici Lava XIII. dajući nov ritam socijalnom nauku Crkve. *Quadragesimo anno* je tonom daleko oštija prema bogatašima, ali i sustavno puno kritičnija prema razuzdanom kapitalizmu i zabludama "individualističke ekonomije" negoli je to bila *Rerum novarum* (Pio XI., 1931: 25-26). Kritički ton prema socijalistima ostaje snažno prisutan uz dvije bitne razlike u odnosu na Lava XIII. i njegovu encikliku jer Pio XI., prvo, razlikuje više tipova socijalizma od kojih komunizam smatra velikom prijetnjom, ali umjereni socijalizam oprezno ocjenjuje potencijalnim partnerom u nastojanjima dostizanja socijalne pravednosti. Drugo, prepoznaje da se socijalistički nauk "često veoma približava opravdanim zahtjevima kršćanskih preporoditelja društva" (Pio XI., 1931: 30-33). Mogli bismo, stoga, zaključiti da je socijalni nauk Crkve po svojim metodama pronalaska društveno-političkih rješenja bliskiji kapitalizmu, ali po pitanju krajnjih ishoda, s naglaskom na distributivnu pravdu, sličniji socijalizmu.

U jednom od uvodnih poglavlja zbornika, naslovljenom *Demokršćanstvo i država* (str. 21-44), Tihomir Cipek pokazuje da demokršćanstvo nije moguće odvojiti od države, ali i da je sam crkveni nauk o socijalnim pitanjima usidren u državnim mehanizmima izvršavanja važnih socijalnih zadaća (str. 22, 39). Crkva u novije doba prepoznaje važnost države u ostvarivanju distributivne pravednosti o čemu, svaka na svoj način, govore enciklike *Rerum novarum*, *Quadragesimo anno* te *Centesimus annus* (Ivan Pavao II., 1991) jer se ekonomski položaj ljudi ne smije prepustiti isključivo tzv. slobodnom tržišnom natjecanju² pa, sukladno tome, država ne smije biti, kao u liberalnim sanjarenjima, isključivo noćobdijskog karaktera (str. 23-24). Nakon što je čitateljstvu predstavio osnovne elemente suvremenih teorija države, Cipek postavlja fundamentalno pitanje: koja je osnova jedinstva u suvremenoj liberalno-demokratskoj državi, odnosno koje vrijednosti oblikuju političku zajednicu i "tjeraju" građane da budu lojalni državi (str. 27)? Kako bi odgovorio na to pitanje, Cipek se okreće raspravi između Jürgena Habermasa i Josepha Ratzingera koji je u vrijeme rasprave s Habermasom još bio kardinal.

Habermas i Ratzinger u raspravi o uspostavi etosa na kojem se zasniva osjećaj zajedništva među ljudima koji žive u državi pronalaze puno dodirnih točaka. Zajednički zaključuju da je državu moguće izgraditi samo zahvaljujući vrijednostima državljana, a te se vrijednosti ne mogu nametnuti odozgo, već moraju biti konstruirane u samom društvu (str. 27, 29). I dok Habermas naglašava važnost demokratskog procesa i izražava bojazan od radikalnog individualizma uznapredovalog u tržišnom sustavu unutar kojeg tržište postaje samo sebi svrha i na taj način razara zajednicu, Ratzinger iznosi sustavnu kritiku neoliberalnog poretka ističući da Crkva ne smije na sebe preuzeti političku borbu za uspostavom što pravednijeg društva, što je posao države, ali da mora probuditi duhovne snage, a ne ostati postrani (str. 27-28). Iz Ratzingerove se pozicije može vidjeti značajna razlika između socijalnog nauka Crkve i demokršćanstva pogonjenog njime. Nasuprot konzervativizmu, demokršćanstvo, nastavlja Cipek, nije protiv promjena, već za očuvanje onoga što smatraju trajnim vrijednostima. Država je za demokršćane ujedno i domovina, izvor etičkih veza među građanima i bez države ne postoji ni demokracija. Prema demokršćanima, ljudima je potrebno stvoriti materijalne pretpostavke slobode, a to se ne može bez djelovanja države (str. 30-34). No, zaključuje Cipek, demokršćanske se snage danas nalaze pred brojnim izazovima, od kojih vrijedi spomenuti, prvo, uzlet nove srednje klase "jedinštenih i neponovljivih pojedinaca" (str. 36) koji na ideologiju gledaju kao na dućan u kojem biraju samo ono što im odgovara; drugo, potpuno stapanje privatne i javne sfere manifestirano u često vulgarnim javnim istupima zahvaljujući tzv. umreženom društvu; i treće, gubitak osjećaja odgovornosti i povjerenja građana jednih prema drugima, ali i prema državi i njezinim institucijama. Upitno je ima li demokršćanstvo današnjice odgovor na te izazove (str. 36-37, 40).

Stjepan Lacković u poglavlju *Demokršćanstvo i socijaldemokracija* (str. 45-64) pokušava pronaći dodirne točke između demokršćanstva i socijaldemokracije. Nakon uvodnog dijela u kojem opisuje izvornu, "staru", socijaldemokraciju, Lacković nudi čitateljima pregled okolnosti nastanka ideologije tzv. Trećeg puta koju teorij-

² U enciklici *Quadragesimo anno* Pio XI. utvrđuje da je "slobodna konkurencija uništila ... samu sebe" te da je "na mjesto slobodne trgovine stupila ... ekonomska prevlast" (1931: 29). Drugim riječima, slobodno tržišno natjecanje dovelo je svojom vlastitom logikom do stvaranja monopola. Uvid Pia XI. tjera nas da se upitamo je li monopol nužan ishod kapitalističkog sustava? Dakle, moglo bi se reći da ono što danas rade Amazon, Apple ili Facebook nije ograničavanje tržišnog natjecanja, kao što tvrdi Račić u svojem poglavlju zbornika (str. 91), već njegov nužan nusprodukt.

ski utemeljuje Anthony Giddens, a politički implementiraju Tony Blair u Velikoj Britaniji i Gerhard Schröder u Njemačkoj. Treći put je promijenio političke ciljeve socijaldemokracije, oslanjajući se na dvije pretpostavke. Prema prvoj, globalizacija i tehnološki napredak mijenjaju ekonomske i političke odnose pa je potrebna i modernizacija socijaldemokracije dok je, prema drugoj postavci, nužna meritokracija temeljena na obrazovanju (str. 49-51). Treći put je odustao od radništva usmjerivši se prema tzv. *catchallizmu* i preuzevši određene političke naglaske specifične za demokršćanstvo. To je dovelo do pomicanja socijaldemokracije s ljevice prema centru, ali i do pomicanja demokršćanstva s desnice prema centru u sklopu političkog odgovora na inicijalne uspjehe Trećeg puta. Došlo je do svojevrsne konvergencije političkih ciljeva i programa socijaldemokrata i demokršćana nakon što je "treći put zapravo pokopao socijaldemokraciju neoliberalnim i antisocijaldemokratskim poimanjem politike i društva" (str. 60) čime je, paradoksalno, radikalnoj desnici prepušten politički prostor zaštite radničke klase što stranke te provenijencije uspješno koriste u svojim predizbornim istupima (str. 61).

Jerko Valković u poglavlju *Demokracija i etika: neka aktualna pitanja* (str. 157-180) tvrdi da je demokracija uvijek povezana s antropološkim i kulturno-vrijednosnim kontekstom točno definiranog prostora u kojem se oblikuje te da ju, stoga, nije moguće izvoziti pa dovodi u pitanje projekt globalizacije demokracije (str. 167). Valković izražava nezadovoljstvo rastućim nepovjerenjem unutar današnjeg društva prema istini u čiju bespogovornu obranu staje, mada mu se, djelomično, obija o glavu Pilatovo pitanje upućeno Isusu koje i sam citira: "Što je istina?" (str. 162) Naime, u sporenju s etičkim relativistima on staje na branik moralne istine proizašle iz Crkvenog nauka, ali zanemaruje pritom da bi u društvu, umjesto relativizma, vrlo lako mogla prevladati i koncepcija moralne istine proizašla iz dogmatizma suštinski suprotstavljenog Crkvi jer istina ne može imati garancije ukoliko proizlazi iz našeg vjerovanja (str. 163-166). Domagoj Račić u poglavlju *Demokršćanski model političke ekonomije i socijalne države* daje ekonomsku analizu demokršćanske ideologije inzistirajući, čini se ipak pogrešno, na konzervativnim osnovama demokršćanstva stapajući tako dvije različite ideologije: demokršćanstvo i konzervativizam (str. 79-101). Anto Mikić, pak, u članku *Odnos Katoličke Crkve prema demokršćanstvu na primjeru Glasa Koncila* (str. 181-199) nastoji utvrditi je li *Glas Koncila* kao službeno glasilo Crkve u Hrvatskoj uvijek stajalo čvrsto na pozicijama demokršćanstva i je li odigralo ključnu ulogu u dolasku HDZ-a na vlast u 1990-im godinama. Mikić je iscrpno istražio cijeli niz brojeva *Glasa Koncila* od početka njegova izlaza, no teško se oteti dojmu da su izlistani citati odabrani kako bi se prikazalo *Glas Koncila* kao nepristranog promatrača izbornih događanja bez "navijačkih" simpatija prema pojedinim strankama (str. 186-189).

Jedino poglavlje u zborniku pisano engleskim jezikom, *Christian Democratic Parties and Demographic Challenges in the EU*, autorskog dvojca Jurić/Kiešig (str. 127-155) nastoji izvesti komparativnu analizu njemačkog CDU-a i hrvatskog HDZ-a u pitanjima demografske politike. Premda poglavlje nudi zanimljive podatke i statističke komparacije, može se osjetiti blaga naklonost prema spomenutim strankama u kojih se ne pronalazi (pre)velika odgovornost za posrtanje demografske politike, posebice u Hrvatskoj (str. 140-143). Poglavlje Tomislava Karduma *Jure Petričević i demokršćanstvo* (str. 211-228) nastoji dokazati da je Jure Petričević, značajni publicist hrvatske emigracije nakon Drugoga svjetskog rata, nastupao s demokršćanskih pozicija, premda se nikada nije deklarirao kao demokršćanin (str. 224). I dok je Kardumove konstatacije o Petričevićevom demokršćanstvu teško pobiti,

ostaje upitan značaj takve teze uzevši u obzir ne pretjeranu važnost Petričevića i njegovog doprinosa društvenim znanostima (to se, dakako, ne odnosi na povjesničare hrvatske emigracije kojima će ovaj rad biti vrlo koristan). Članak Tomislava Sokola *Demokracizam i načelo supsidijarnosti u zdravstvenom pravu i politici Europske unije* (str. 103-126) nastoji, temeljem načela supsidijarnosti, pronaći opravdanje za snažniju europsku intervenciju u područje zdravstvene politike. Članci Stephena N. Bartulice (str. 65-72), Davora Ive Stiera (str. 73-78), Marijane Petir (str. 201-210) i Karla Resslerera (str. 229-231) stilski i sadržajno su znatno ispod razine cjelokupnog zbornika uz očiglednu namjeru političkog agitiranja u iznošenju pojedinih tvrdnji (posebice se to odnosi na Petir i Resslerera, a manje na Bartulicu i Stiera).

U konačnici, većina se autora pita koja je budućnost demokracizma u hiper-globaliziranom svijetu, no malo autora problematizira transformaciju demokracizma čiji su politički stjegonoše uvelike odstupili od izvornih pozicija demokracizma. I dok je nekada zaštita slabijih i socijalno ugroženih bila neupitna zadaća demokracijskih aktera, današnji su demokracijanci u raznovrsnim političkim arenama sve više na strani kapitala i velikih korporacijskih konglomerata u procesu tehnokracizacije politike. Socijalni nauk Crkve i demokracizam u svojem realpolitičkom obliku nikada nisu bili udaljeniji – i dok papa Franjo govori da "politika ne smije biti podređena ekonomiji, niti se ekonomija smije pokoravati diktatima tehnokracije koja se vodi paradigmatom postizanja najvišega stupnja učinkovitosti" (Franjo I., 2021: 120-121), predsjednica Europske komisije, nominalna demokracijanka Ursula von der Leyen, tehnokratski upravlja Europskom unijom. Demokracizam današnjice moralo bi iznova otkriti vlastite zasade, zaboravljene u vremenu potjere za profitom jer, kako kaže Ivan Pavao II. u enciklici *Centesimus annus*, "pogrešan [je] stil života koji se smatra boljim kad je usmjeren prema imati, a ne prema biti te želi imati više ne da bi bio više, nego da troši egzistenciju u užitku koji je svrha sam sebi" (Ivan Pavao II., 1991: 33).

Zaključno, zbornik radova *Demokracizam: izvori, postignuća i perspektive* nudi kvalitetan uvid u demokracijsku političku ideologiju. Premda odviše varira kvalitetom radova koji ga sačinjavaju, pruža sjajnu priliku zainteresiranom čitateljstvu da sazna nešto više o demokracizmu te da dobije kvalitetne prijedloge o eventualnoj dodatnoj literaturi o demokracijskoj političkoj ideologiji i socijalnom nauku Crkve.

Literatura

- Franjo I. (2021). *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1991). *Centesimus annus. Enciklika katoličkom svijetu u povodu stote obljetnice enciklike "Rerum novarum"*. Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/ivan_pavao_ii_centesimus_annus.pdf
- Lav XIII. (1891). *Rerum novarum. Enciklika katoličkom svijetu o stanju radnika. Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve*. https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/lav_xiii_rerum_novarum.pdf
- Pio XI. (1931). *Quadragesimo anno. Enciklika katoličkom svijetu u povodu četrdesete obljetnice enciklike "Rerum novarum"*. Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/pio_xi_quadregesimo_anno.pdf

